

1.01
Prejeto 23. 9. 2001

UDK 323.272(497.4)"1941"

Zdenko Čepič*

Revolucijsko v letu 1941

IZVLEČEK

Na osnovi objavljenih dokumentov, časopisja in drugih virov, predvsem dnevniških zapisov, predstavlja avtor poglede na stopnjo revolucionarnosti v letu 1941 v slovenskem političnem prostoru. Ugotavlja, da se je v prvem letu 2. svetovne vojne na ozemlju Slovenije revolucijsko kazalo zlasti kot narodna revolucija s poudarjenimi nacionalnimi emancipacijskimi temami (osvoboditev izpod okupatorjev, uveljavitev samoodločbe naroda, sprememba položaja slovenskega nroda v bodoči jugoslovanski državi). To je s strani narodnoosvobodilnega gibanja bilo razumljeno v povezavi s socialno revolucijo, predvsem s spremembo oblasti. Kot tak organ je bil septembra 1941 vzpostavljen Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki je predstavljal tudi organ nastajajoče slovenske državnosti in je bil izraz samoodločbe naroda. Revolucijski izraz je bil vsebovan tudi v programski točki, ki je napovedovala združitev slovenskega naroda, kar je bil izraz programa Zedinjene Slovenije. To je bila zahteva po spremembi državnega okvira in osvoboditvi slovenskega etničnega ozemlja, ki je po 1. svetovni vojni bilo od Slovenije ločeno. To je mogoče razumeti kot prot imperialistično usmeritev OF. Revolucijski izraz je imelo tudi vprašanja odnosa do jugoslovanske države in njenega bodočega ustroja na drugačnih osnovah. Podobne poglede so v letu 1941 izražali tudi v osvobodilnem gibanju nasprotni strani. V tem obdobju je revolucijski izraz imel tudi način uveljavljanja oz. varovanja narodnoosvobodilnega gibanja. Zaradi okupacije in sodelovanja z okupatorjem proti njemu je dobilo to značaj revolucionarnega terorja, ki se je kazal v preganjanju in kaznovanju okupatorjevih ovaduhov in zaupnikov.

Ključne besede: 2. svetovna vojna, Slovenija, narodnoosvobodilno gibanje, Osvobodilna fronta, revolucija, samoodločba, državnost

ABSTRACT

REVOLUTIONISM IN 1941

On the basis of the published documents and newspapers, the author presents the degrees of revolutionism in Slovene political life in 1941. These revolutionary elements were manifested as a national revolution, in which emancipation themes such as the liberation from the occupiers, the right to self-determination and the change in the status of the Slovene nation in a future Yugoslav state were emphasised. The national liberation movement associated the national revolution with social revolution and, especially, a change in government. With this aim the Slovene National Liberation Committee (SNLC) was founded in September 1941, which embodied the emerging aspirations for a Slovene state and symbolised national self-determination. The Liberation Front programme article

---

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: Zdenko.Cepic@guest.arnes.si

envisaging the unification of the Slovene nation was of revolutionary nature, as it required the change of the state borders and the liberation of the Slovene ethnic lands in Italy and Germany (Austria). This can be interpreted as the anti-imperialist policy of the LF. Its stance towards a future Yugoslav state and its structure was also revolutionary, as was its way of protecting the national liberation movement. Due to the collaboration of its adversaries with the occupiers, this gained the character of revolutionary terrorism, which manifested itself through the persecution and punishment of the occupiers' spies and informers.

Key words: the Second World War, Slovenia, national liberation movement, Liberation Front of Slovenian Nation (LF), revolution, self-determination, state

Poleti 1942, v času, ko se je revolucijsko v vseh pojavnih oblikah, značilnih za družbeno revolucijo, dogajalo v življenju na vseh področjih, je Boris Kidrič opozoril svoje strankarske revolucionarno zagrete tovariše, da "sproščamo samo toliko elementov demokratične revolucije, kolikor to zahteva osvobodilna borba."¹ Dobra dva meseca pred tem, približno leto dni po ustanovitvi Osvobodilne fronte slovenskega naroda, pa je zapisal v partijskem glasilu Delo: "Karakter porajajoče in razvijajoče se slovenske demokratične revolucije je protiimperialističen, splošno ljudski, splošno demokratičen. Njeni smotri so: osvoboditev, združitev in samoodločba slovenskega ljudstva; vsi tisti ekonomski posegi, ki sodijo v okvir dosledne demokratične revolucije. Iz brezkompromisne borbe za uresničitev tega smotra pa se bodo seveda porajali tudi pogoji za prerast demokratične slovenske revolucije v socialno osvoboditev delovnega ljudstva Slovenije."² Kidrič je tako na kratko in jedrnato opredelil namen oziroma program Osvobodilne fronte, pa tudi pojem revolucije, kot jo je razumel, in povedal, kaj so demokratično revolucionarni elementi v osvobodilni vojni slovenskega naroda.

Ko je Kidrič napisal ta članek, se je zaključevalo obdobje, ki ga je sam in nato tudi zgodovinopisje označilo za "državo v državi". To je bilo leto od začetka vojne v Sloveniji do nastanka osvobojenega ozemlja na Dolenjskem in Notranjskem. To je čas, ko je vodstvo OF živelo in delovalo v Ljubljani in je bila, kljub nastajanju in delovanju partizanskih čet na terenu, revolucija in njeno izvajanje bolj stvar mestnega okolja, natančneje Ljubljane. V tem času je Osvobodilna fronta sicer postala vodilna politična sila na Slovenskem in je bila politično in oblastveno tako močna, da je bila oznaka o državi v državi upravičena. Z nastankom osvobojenega ozemlja na Dolenjskem in Notranjskem spomladi 1942 se je uveljavljanje revolucije preneslo v vaško okolje, ko je OF z ukrepom razlastitve tujih veleposestnikov, IOOF ga je sprejel konec marca 1942, nameravala pridobiti tudi kmete.³

Takrat, ko je Kidrič pisal članek o revolucionarnem razvoju slovenskega

¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga II. Ljubljana 1964, dok. št. 98 (dalje: DLR II, dok. št. 98), str. 225; Zapisnik partijske konference na Kočevskem rogu od 5. do 8. 7. 1942.

² Delo, 1. 5. 1942; [B. Kidrič]: *Revolucionarni razvoj slovenskega narodno osvobodilnega gibanja*. LV: Delo, glasilo centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije 1941-1942; ponatis ilegalnih izdaj Dela iz let 1941-1942 (dalje: Delo, ponatis), Ljubljana 1947, str. 127-128;

³ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga I. Ljubljana 1962, dok. št. 151, (dalje: DLR I, dok. št. 151) str. 324; pismo Edvarda Kardelja Josipu Brozu-Titu o položaju v Sloveniji 9. 3. 1942.

osvobodilnega gibanja, je Izvršni odbor OF ugotovil in določil pojem slovenske narodne revolucije, z namenom, da bi jo ločili od družbene. Edvard Kocbek, ki je med vsemi v vodstvu OF največ razmišljal, razpravljal in pisal o revoluciji, ki se je dogajala pri nas v času 2. svetovne vojne, v pogojih okupacije in aneksije precejšnjega dela slovenskega ozemlja, je o tem menil, da je "revolucija na koncu koncev le nasilna sprememba družbenih razmer in da imamo potemtakem le družbeno revolucijo, vendar je v našem primeru narodne revolucije jasno, da v njej ne moremo ločiti narodnega osvobajanja od družbenih razmer in da osvobodilno delo prav za prav poteka v obliki družbenih procesov. Za nas je važno ugotoviti, da izraz narodne revolucije uporabljamo prav za prav kot taktično ime za družbeno revolucijo." Hkrati pa je Kocbek povedal, da je ločitev narodne revolucije od družbene izraz taktike, da se družbenih nasprotij, ne vsiljuje bolj, "kakor nam to dovoljujejo okoliščine narodnoosvobodilnega procesa. To se pravi, da zaradi koristi čim večjega uspeha proti okupatorjem ne smemo prezgodaj poglobiti družbenega antagonizma in izzvati domačo buržoazijo kot svojega odkritega nasprotnika. Kjer pa nastopi sam od sebe, ga je treba takoj izolirati in deljeno tolči."⁴ Dva meseca kasneje pa je Kocbek, ki je bil nad spreminjanjem političnega in družbenega stanja na Slovenskem očitno navdušen, tako da je dal glasilu krščanskosocialistične skupine v OF naziv Slovenska revolucija. V prvi številki tega glasila je pojasnil, kako je treba razumeti revolucijo, narodno revolucijo in kaj je slovenska narodna revolucija. Pojasnil je, da je revolucija silovito dejanje človeške skupnosti, s katerim ta "sprosti in sproži svoje nasilno zadrževane sile, si razčisti svoj položaj, si pribori svoje politične, socialne in duhovne pravice... Bistvo današnje narodne revolucije pa je, da prevzame organizirano ljudstvo oblast v svoje roke, da izvede dosledno ljudsko demokracijo ter se s tem reši konservativnih sil, ki niso ovirale le poedinčevega razvoja, ampak predvsem razvoj skupnosti. Narodna revolucija ima torej moralen in socialen smisel".⁵

To je bil v resnici izraz nekajmesečnega Kocbekovega razmišljanja o revoluciji pri nas v času druge svetovne vojne, kar ga je, kot kažejo njegovi dnevniški zapisi, članki in pisma, takrat miselno zelo zaposlovalo. O revoluciji se je v tem času, predvsem jeseni 1941, mnogo pogovarjal z Borisom Kidričem. Od septembra do novembra 1941 so bili o tej temi najintenzivnejši pogovori med komunisti in krščanskimi socialisti, skupinama v OF, ki sta imeli v svojih idejnih izhodiščih kljub različnemu svetovnonazorskemu razumevanju razredni značaj in organizirano delavstvo, krščanski socialisti v močni sindikalni organizaciji Jugoslovanski strokovni zvezi, in zato nista izključili tudi misli o nujnosti družbenih sprememb. Takrat so oblikovali program OF. V teh pogovorih, zabeležil jih je v dnevnik Kocbek, je dobilo izvajanje revolucije soglasje. Med krščanskimi socialisti in komunisti je prišlo tudi do skupnega spoznanja, "da se v osvobodilnem gibanju združujemo za še intimnejše delo na političnem in družbeno-gospodarskem programu. Oboji predstavniki so dali izraza težnji po socializmu." O revoluciji in njenem namenu je Kocbek zapisal v dnevnik, da je glede narodnega osvobajanja mogoče med Slovenci veliko soglasje, a "da si na

⁴ Edvard Kocbek: Zbrano delo, šesta knjiga. Ljubljana 1996 (dalje: Kocbek, ZD 6), str. 620-621; v inačici dnevnika natisnjene po rokopisu (Kocbek, ZD 6, str. 633-715) tega zapisa ni.

⁵ Slovenska revolucija, št. 1, junija 1942. V: Edvard Kocbek. Osvobodilni spisi, knjiga I. Ljubljana 1991 (dalje: Kocbek, Osvobodilni spisi I), str. 102.

Slovenskem narodnega osvobojenja ne moremo misliti brez družbenega. Za Slovence bi bila zgolj narodna osvoboditev iluzorna brez gospodarske osamosvojitve in družbene remedure."⁶ Socialno preobrazbo slovenske družbe in akcijo proti kapitalističnemu sistemu so imeli krščanski socialisti tudi za etično upravičeno.⁷

Novembra, na sestanku krščansko socialistične skupine s komunisti, ko je predstavljal temelje osvobodilnega delovanja svoje skupine, je Kocbek povedal, da je njihov namen pomagati pri slovenski narodni in družbeni osvoboditvi in da se pridružujejo komunistom v njihovi težnji po revolucionarnem oblikovanju oblasti. O značaju revolucije je menil: "Na Slovenskem se razredna revolucija, ki jo ta vojna odpira, začenja v obliki narodne revolucije, se pravi v obliki radikalno rešene narodne problematike. S tem je označen potek družbene revolucije najbrž za vso Evropo... Osnovne skupine (v OF - op. Z. Č.) si moramo priti na jasno, da je prvi cilj slovenske narodne osvoboditve dosledno izvedena demokratična revolucija. Formalno demokracijo hočemo spremeniti v vsebinsko, to je napredno demokracijo. V ta namen se naslanjamo na ljudske sile in jih hočemo izoblikovati v novega nosilca naroda."⁸ Kocbek je govoril o preraščanju revolucije iz narodne, osvobodilne, v družbeno, razredno, torej o 'fazah' revolucije, kot so jih razumeli komunisti.

Najbolj izoblikovan pogled na revolucijo so imeli tedaj seveda komunisti. Razumeli so jo predvsem kot družbeno revolucijo, kot sredstvo za prevzem oblasti in izvedbo sprememb na socialnem in ekonomskem področju. O njej je največ pisal Boris Kidrič, ki pa neposrednega razrednega gledanja na revolucijo oziroma na spreminjanje družbenega stanja ni izražal. Kidrič je svoje misli in pomisleke glede revolucije, predvsem pa glede predvidenih družbenih sprememb, ki jih je Partija nedvomno imela in jih je želela uresničiti, razkril v pogovoru s Kocbekom v začetku septembra 1941. Glede narodnega osvobojenja in narodne revolucije je bilo po Kidričevem mnenju med Slovenci veliko soglasje, "ampak tudi načelnega gledanja, da se je treba prav tako pripraviti na politično difer. Šenciacijo] druge faze, ki bo pozneje gotovo nastopila". Kidrič se je zavedal težavnosti soglasja vseh skupin v OF glede "socialnega preboja". Zaradi tega OF ni socialnega osvobajanja povezovala neposredno z "obvezno zahtevo po narodnem osvobojenju v okviru vse Fronte, ampak ga postavlja le v okviru jedra, to se pravi le za glavne skupine, za tri prvotne in osnovne skupine, ki so temeljni nosilci Fronte v smislu osnovnega slovenskega nazorskega trikot: katoliki, marksisti, svobodomisleci". Izvedbo revolucije je tako razumel ne le v dveh stopnjah, temveč tudi kot širši in ožji program; "narodno osvobojenje je smoter celotne Fronte, socialno osvobojenje pa je cilj treh osnovnih skupin: kom. + kršč. soc. + sokolov". "Pravi dokončni program", kot je socialno osvobajanje oziroma predvidene družbene spremembe imenoval Kidrič, je bil po njegovem mnenju, dokler ne bo izvršena prva faza - narodno osvobojenje, "le notranjega značaja" treh ustanovnih skupin, ki jih je razumel kot "ožjo Fronto". Zavedal pa se je, da s tem programom "ne moremo v

⁶ Edvard Kocbek: *Pred viharjem*. Ljubljana 1980, str. 110-113; Kocbek, ZD 6, str. 576-577, 665-666.

⁷ France Škerl: *Osvobodilna fronta in socialna preobrazba slovenskega naroda (1941-1943)*. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1971-1972*, (dalje: Škerl, OF in socialna preobrazba) str. 14.

⁸ Kocbek, *Osvobodilni spisi I*, str. 23-24.

javnost, da ne razdremo skupnosti v smislu dela za narodno osvobojenje, dokočni program bo torej ostal interen in bo zaenkrat bolj usmerjen v moralno zблиžanje in zavezovanje treh osnovnih skupin, kakor pa v značaj propagandnega nastopanja zunaj." Glede "zблиžanja in zavezovanja" je menil, da mora čim prej priti do tega, da vse tri skupine pripravijo "skupno izdelan in soglasno sprejet program Fronte za nastop na drugi fazi, ko bo šlo za reorganizacijo slov. Družbe in začetke socializacije. Program naj ne bo izraz katere od treh osnovnih skupin, pač pa izraz vseh obenem v obliki srečanja na vseh skupnih in dopustnih zahtevah."⁹

Jeseni 1941 naj bi bil razkrit tudi namen oziroma ukrepi Partije po znanju zmagovitem koncu vojne, ki naj bi jo dosegla s pomočjo OF. Šlo naj bi za izjave Prežihovega Voranca Antonu Trstenjaku, ko sta se konec septembra najbrž na pobudo Kocbeka srečala. Namen tega srečanja je bil, da bi Voranc kot "najbolj strpen med vsemi vodilnimi komunisti", kot ga je označil Kocbek, Trstenjaku razložil poglede komunistov na OF in predvidene ukrepe družbenih sprememb. Trstenjak je bil namreč nekakšna vez med krščanskimi socialisti in skupino katoličanov, zbrano okoli dr. Andreja Gosarja in dr. Jakoba Šolarja, imenovano Združeni Slovenci. Ti so zavračali kolaboracijo z okupatorji in z njima je zato OF iskala stike, predvsem preko katoličanov v OF. Tudi sami so se zavzemali za sodelovanje s krščanskimi socialisti, z namenom strniti katoličane proti politiki vodstva SLS oziroma Natlačena.¹⁰ Niso pa imeli dobrega mnenja o Osvobodilni fronti, o njeni politični in vojaški moči, češ "da je mnogo hrupa za nič".¹¹

V razgovoru s Trstenjakom naj bi Prežihov Voranc, po Trstenjakovi navedbi "kot tajnik partije za Jugoslavijo", (kar ni bil - op. Z. Č.) predstavil program komunistov. Ta naj bi pomenil popolno kolektivizacijo, tudi malega kmeta, popolno nacionalizacijo cerkvenih posestev in cerkva, vključno z opremo, ukinitve teološke in filozofske fakultete in pogoje, pod katerimi naj bi bile cerkve odprte. Čeprav Kocbek tej Trstenjakovi pripovedi ni povsem verjel, je o tem obvestil Kidriča, ki je izjavil, da če Trstenjakove besede držijo, "se je dogodilo nekaj, kar je načelno in psihološko nepravilno". Dogovorila sta se, da bosta še enkrat preverila pri Trstenjaku in Prežihovem Vorancu, kako je pogovor med njima potekal. Kidrič je po pogovoru s Prežihovim Vorancem dopustil možnost, da je Trstenjak njegove besede "nekako drugače barval in razumel". O predstavitvi 'maksimalnega partijskega programa' je Kocbek obvestil tudi vodstvo krščankosocialistične skupine.¹² S tem se je 'epizoda' o načrtovanih povojnih namerah komunistov zaključila in pogovori med krščanskimi socialisti in komunisti glede skupnega programa narodne in socialne revolucije so se v naslednjih mesecih nadaljevali. V teh pogovorih so dosegli veliko stopnjo soglasja in oblikovali poglede na narodno in z njo povezano socialno revolucijo.

⁹ Kocbek, ZD 6, str. 665.

¹⁰ Prve sestanke, namen teh je bil zbiranje katoličanov oziroma snovanje politične skupine neodvisne od desnice in levice, so imeli v drugi polovici avgusta 1941 v prostorih Delavske zbornice. Kocbekovi dnevniški zapisi kažejo, da so bili ti sestanki precej napeti, kajti Gosar in Šolar sta izpostavljala problematičnost sodelovanja s komunisti in izražala nevero v OF in v oboroženi odpor. Očitala sta Kocbeku preveč zanesenjaško gledanje v njegovem prepričanju glede "revolucionarnega razpoloženja v preprostem Slovencu" in da je treba "upoštevati dejstvo slovenske narodne in socialne revolucionarnosti". (Kocbek, ZD 6, str. 653-660) Združeni Slovenci so menili, da je za socialno revolucijo dovolj razlastiti tujerodne lastnike, kar spada v okvir narodne revolucije.

¹¹ Kocbek, ZD 6, str. 654.

¹² Kocbek, ZD 6, str. 680-682.

Kljub enakemu razumevanju pomena in namena revolucije pri Kidriču in Kocbeku pa je bilo med njunimi pogledi nekaj razlik, bolj v poimenovanju posameznih stopenj revolucije kot po vsebini. Oba sta izvedbo revolucije na Slovenskem videla v dveh stopnjah, kot narodno, ki bo prerasla v socialno. Razlikovalo pa se je njuno pojmovanje demokratične revolucije. Boris Kidrič kot komunist in revolucionar 'od glave do pet', je videl revolucijo na Slovenskem v pogojih druge svetovne vojne v dveh stopnjah - etapah. Ta naj bi bila v veliki meri sicer enovit proces, kot narodna in kot demokratična revolucija, vendar je z demokratično revolucijo, ki naj bi sledila narodni, razumel razredno etapo revolucije. Demokratično revolucijo kot 'vsebino' narodne je štel za bolj pomembno. Krščanski socialist Edvard Kocbek je revolucijo tudi razumel v dveh stopnjah, pri čemer pa jo je še bolj kot Kidrič videl kot enovit proces, ki se začne z narodno, dosledno izvedeno demokratično revolucijo. Narodno revolucijo je Kocbek zato razumel tudi širše kot Kidrič, saj ni v njej videl le osvoboditve izpod okupatorjevega jarma, ampak tudi širše. Ne le kot politične spremembe, spremembo oblasti, ampak je v narodni revoluciji videl radikalno reševanje celovite narodne problematike. V to je uvrščal tudi družbeno problematiko in družbena svoboda mu je pomenila več kot narodna.¹³ Narodna revolucija je Kocbeku pomenila narodno osvoboditev in gospodarsko ter socialno osvoboditev, predvsem pa preoblikovanje človeka in spremembo njegovega življenjskega položaja. Da pa bi bilo to mogoče doseči, je zapisal v daljšem razmišljanju o narodnem in socialnem osvobajanju pomladi leta 1942, se je treba boriti "proti lastnim sonarodnjakom, ki so ujeti v kapitalistični miselnosti in praksi." Menil je namreč, da so v kapitalizmu razredni interesi izpodrinili narodne in da je razredni interes prevladal nad narodnim, da pa se je v času vojne, okupacije in osvobodilne vojne nasprotje med narodom in razredom zmajšalo.¹⁴

Da je slovenska narodna revolucija nujno povezana s socialno, je menil tudi izrazito liberalno-libertinistično usmerjeni, svobodomiselní Lojze Ude, ko je zapisal, da "tudi kot socialna revolucija je naša revolucija predvsem narodna". To je razložil z odnosom do tujerodcev na slovenskem ozemlju, "da se odpravi suženjstvo tujerodnemu kapitalu" z razlastitvijo vseh tujerodnih lastnikov slovenske zemlje in pa "s socializacijo vseh podjetij, zemljiških gospodarstev in gospodarskih panog, ki jih more le družba upravljati v korist družbe".¹⁵ Narodno revolucijo so v OF videli kot možnost oziroma nujnost za spreminjanje lastništva, ki je bilo v rokah tujcev.

Tovrstno revolucijsko ost vsaj po namenu, ne pa po načinu, seveda brez razrednega razumevanja, pa je bilo mogoče zaznati tudi v sicer ostro protirevolucijsko nastrojenem slovenskem političnem taboru. Ta ni želel sodelovati z OF v odporu proti okupatorjem prav zaradi pričakovanja revolucije in strahu pred njo. V letu 1941 je mogoče misel o družbenih reformah opaziti v obeh slovenskih meščanskih idejnih taborih, katoliškem in liberalnem. Politične in deloma vojaške organizacije, ki so v obeh tradicionalnih slovenskih političnih taborih nastajale po kapitulaciji in okupaciji, ko so se uradne politične stranke 'sesule vase', so namreč v svojih programskih zasnovah predvidevale tudi spremembe v gospodarskem redu s pou-

¹³ Kocbek, Osvobodilni spisi I, str. 24, 21; *Temelji osvobodilnega sodelovanja*.

¹⁴ Kocbek, Osvobodilni spisi I, str. 66, 61; *Narodno in socialno osvobajanje*.

¹⁵ Lojze Ude: Referat o značaju Osvobodilne fronte, 15. maj 1942. V: *Moje mnenje o položaju: članki in pisma 1941-1944*. Ljubljana 1994, str. 41, 39.

darkom na posegih in spreminjanju lastništva lastnine tujerodcev. Skupina, ki je bila med najostrejšimi nasprotniki OF, katere poglavitni del je predstavljala Kato-liška akcija oziroma Mladci pod vodstvom Franca Glavača, Slovensko narodno gibanje, je v svojem socialnem programu predvidela odpravo veleposesti, odpravo premoči kapitala in uvedbo načrtnega, kontroliranega gospodarstva.¹⁶ V liberalnem taboru so bili za poddržavljanje proizvodnih sredstev občega narodnega pomena in omejevanje zasebne lastnine ter za popolno agrarno reformo v Mladi SNS (Nova Jugoslavija).¹⁷ Precej podobne poglede na poseganje v lastninsko stanje in razlaščenje so imeli tudi v skupini Združeni Slovenci, ki so jo uvrščali na politično sredino, katere poglavitna predstavnik sta bila dr. Andrej Gosar in dr. Jakob Šolar. Glede tuje posesti "na ozemlju Zedinjene Slovenije" so v "okrožnici" z naslovom Slovenci! Združimo se!, napisani proti koncu leta 1941, zapisali, da se mora "razlastiti v prid domačinov in dežele. V na novo osvobojenih in narodno očiščenih pokrajinah se izvede smotrna kolonizacija slovenskega življa, ki nima dovolj zemlje".¹⁸ V veliki meri so bila ta stališča ponovljena v programu Slovenske zaveze iz marca 1942.¹⁹

Ti pogledi so izražali zavedanje o nujnosti sprememb na vseh področjih političnega in gospodarskega življenja, seveda pa ni mogoče v njih iskati revolucijskega za doseganje postavljenih sprememb. V Osvobodilni fronti pa so se zavedali, da so spremembe v državi mogoče le z revolucijo, s spremembo v oblasti in s spremembo v obliki države. Kocbek je zapisal: "Reformizem ni znak pomlajevanja, temveč senilnosti".²⁰

Razumevanje revolucije, ki so jo doživljali Slovenci v letu 1941, je predstavil Boris Kidrič v nekakšnem programskem članku "Država v državi", objavljenem sredi januarja 1942. Po Kidričevih ugotovitvah je uspelo Osvobodilni fronti kljub terorju okupatorja vzpostaviti oblast, ki je bila v resnici državna; razpolagala je z oboroženo silo, imela svoje sodstvo, pobirala narodni davek in je slovenski narod izpolnjeval njena navodila ter sabotiral uredbe okupatorjev. Iz tega je ugotavljal doseženo stopnjo v razvoju revolucije. Doseženo je označil za prvo obdobje narodne revolucije, hkrati pa je opredelil njen 'obseg' in osvobodilni cilj; tega je videl v preraščanju narodne osvoboditve, "socialno osvoboditev slovenskega delovnega človeka, ki tvori jedro in velikansko večino slovenskega naroda."²¹

V članku se je Kidrič sicer zavzel za preraščanje etape narodne revolucije v etapo socialne osvoboditve. Narodne osvoboditve kot cilja narodne revolucije ni Kidrič razumel le kot izgon okupatorja, temveč osvoboditev od vsega, kar je označil za 'tujčev jarem'. Meje med narodno in socialno revolucijo, med etapama revolucije, kot so jo razumeli komunisti, pa ni jasno postavil in je osvobodilni boj pojmoval kot enovit proces, saj je tudi boju za socialno osvoboditev dal narodnostno noto. Socialno osvoboditev je predvidel že v narodni revoluciji, v osvo-

¹⁶ France Škerl: Prispevek k zgodovini razvoja nasprotnikov Osvobodilne fronte v letu 1941. V: Zgodovinski časopis, 1967, (dalje: Škerl, Nasprotniki OF) str. 110.

¹⁷ Škerl, Nasprotniki OF, str. 144.

¹⁸ Okrožnica št. 1: Slovenci! Združimo se!. V: Božo Repe: Mimo odprtih vrat: izbrani dokumenti o dejavnosti okupatorjevih sodelavcev na Slovenskem. Ljubljana 1988, (dalje: Repe, Mimo odprtih vrat) str. 47.

¹⁹ Jera Vodušek Starič: "Dosje" Mačkovšek. Ljubljana 1994, str. 145-146.

²⁰ Kocbek, Osvobodilni spisi I, str. 68; Narodno in socialno osvobajanje.

²¹ DLR I, dok. št. 122, str. 274; ŠBoris Kidrič: Država v državi.

bodilni vojni proti okupatorjem. Za cilj narodne revolucije je predvidel, da bo 'izbrisala zadnjo sled tujčevega jarma'. To pa je bila povezava s socialno osvoboditvijo, kajti v "tujčevem jarmu" je videl najbrž 'ekonomski jarem', ki ga je na Slovenskem

predstavljala predvsem zemljiška posest lastnikov, ki niso bili slovenskega rodu. V tem Kidričevem 'zlitju' narodne in socialne revolucije pa je šlo bolj za izpolnitev programa značilnega za meščanske demokratične revolucije, kot pa za izrazit program razredne revolucije. Izražal je podobno misel kot jo je t.i. katoliška sredina, namreč da bo dobršen del socialne revolucije opravila "dobro izvršena narodna revolucija".²²

Revolucijsko pa je mogoče najti tudi v programu Osvobodilne fronte Slovenskega naroda kot politične organizacije slovenskega narodnoosvobodilnega boja med drugo svetovno vojno. Revolucije, kot so jo pričakovali v meščanskih političnih strankah in skupinah, da jo bo razglasila in izvajala OF zaradi udeležbe oziroma položaja komunistov v njej, zaradi česar so ji kategorično nasprotovali, pa ni mogoče najti v nobenem njenem programskem dokumentu. Svoj program v točkah - t.i. temeljne točke - je OF oblikovala šele v začetku novembra 1941 potem, ko je v slovenskem političnem prostoru v pogojih okupacije že dodobra utrdila svoj položaj. Program je nastajal postopoma, vzporedno z razvojem narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji pa tudi glede na razvoj v Jugoslaviji in tudi po svetu, saj sta bili zadnji dve točki - 8. in 9. - sprejeti pod vplivom izjave Churchilla in Roosevelta o samoodločbi v Atlantski listini ter zaradi nastopa Draže Mihailovića in njegovega četniškega gibanja proti partizanom na strani okupatorja.

Prve osnove o tem, za kaj se bo OF borila, so dali že na ustanovnem sestanku, kar velja tudi za program socialne preobrazbe, saj naj bi o tem govorili že ob ustanovitvi organizacije.²³ Neposrednega vira o tem sicer ni, tako je prvi zapis iz vrst OF, v katerem je mogoče videti revolucijsko ost v smislu družbene revolucije, zaznati v članku Naša nesreča in naša vera, objavljenem v Slovenskem poročevalcu maja 1941. Napisal ga je najbrž Boris Kidrič in izraža takratni protiiperialistični pogled komunistov in Protiimperialistične fronte, kot se je tedaj OF imenovala. Krivce za "katastrofo", da so "slovenski narod in njegovo zemljo razkosali in si jo razdelili nemški, italijanski in madžarski osvojanci", je videl v imperializmu; v nemških in italijanskih "imperialističnih grabežljivcih, ki hočejo doseči novo imperialistično razdelitev sveta", angleških in ameriških imperialistih, "ki hočejo ohraniti svoje imperialistično gospostvo", za kar "brezvestno žrtvujejo nevtralne male države" in v "domači kapitalistični gospodi", ki je s svojo politiko izpodkopala obrambno silo jugoslovanske države. "Domači kapitalistični gospodi" je očital tudi poklonitev italijanskemu okupatorju, kar je pojasnil, da počno, "kar jim narekuje korist njihovega žepa in razreda", hkrati pa napovedal "prihodnost svobode, *bodočnost delovnih ljudi* (podčrtano v originalu), ki ne bo poznala eksploatacije človeka po človeku in ne zatiranja naroda po narodu" ter, da je "naše delo za socialno in nacionalno osvoboditev, za vse trenutne in končne zahteve slovenskega delavca, kmeta, intelektualca". Glede vere v končno zmago pa je zapisal: "Naša vera temelji na borbeni volji osvobodilnih sil slovenskega naroda, katerega usodo

²² Okrožnica št. 1: *Slovenci! Združimo se!*. V: Repe, Mimo odprtih vrat, str. 46.

²³ Škerl: OF in socialna preobrazba, str. 8.

nosi bolj ko kdaj prej na svojih ramenih slovenski proletariat: temelji na spoznanju, da je treba vse pozitivne sile slovenskega naroda združiti, hkrati pa odločno *obračunati in prelomiti z izdajalskim meščanskim vodstvom* (podčrtal Z. Č.).²⁴

O izdaji slovenske "kapitalistične gospode", kot so sodelovanje z okupatorjem v sosvetu Ljubljanske pokrajine razumeli v OF, je izšlo v Slovenskem poročevalcu še več člankov. Pristanek na sodelovanje v okupatorjevem sosvetu Ljubljanske pokrajine in zahvalna poklonitev članov sosveta Mussoliniju za priključitev tega slovenskega ozemlja k Italiji sta bila očitno dobrodošlo izhodišče, ki se je ponudilo OF, da je lahko utemeljevala tudi svoj, ne le narodnoosvobodilni, temveč tudi družbeni namen odpora. Tako je 15. junija 1941 izšel v Slovenskem poročevalcu članek *Izdajalska gospoda...*, v katerem je avtor nastopil proti "kapitalistični gospodi, ki je ostala doma" in "liže pete imperialističnim osvajalcem" ter tisti, "ki se je zatekla pod angleško imperialistično okrilje", ki "obljublja ohranitev kapitalizma... obljublja, da bo vzpostavila vse "po starem"... preprečila socialno in nacionalno osvoboditev", in ga zaključil s Stalinovimi besedami, da si "osvoboditve delovnih množic zatiranih narodov in odpravo narodnega zatiranja ni mogoče zamisliti brez preloma z imperializmom, brez strmoglavljenja "lastne" nacionalne buržoazije in brez zavzema oblasti po samih delovnih množicah."²⁵ S tem je izrazil do tedaj najbolj jasno namen družbene revolucije, kakršno je imela v mislih OF. Pri tem pa je bilo njegovo izhodišče v "verigi izdajstev, ki jih je zagrešila nad slovenskim narodom "njegova" kapitalistična gospoda",²⁶ torej je imelo osnovo v narodnem oziroma nacionalnem dejavniku. Obsodba "kapitalistične gospode" je izhajala iz narodne časti oziroma izgube le-te zaradi sodelovanja z okupatorjem in iz narodnega čustvovanja.²⁷

O izdajstvu "kapitalistične gospode" oziroma "reakcionarne buržoazije" in komu je to naprtil, je konec avgusta pisal v glasilu KPS Delu Boris Kidrič. V tem članku je zapisal, da Osvobodilna fronta slovenskega naroda ni razredno gibanje, temveč široko narodno, osvobodilno gibanje, ki je zajelo najrazličnejše sloje, razrede in poklice, vendar pa, da to ne pomeni, da se je v osvobodilnem boju razredno izgubilo. Tega pa ni videl toliko v OF kot v dejstvu sodelovanja "najreakcionarnejšega dela slovenske buržoazije" z okupatorjem, s "pajdašenjem z okupatorji v sosvetu Ljubljanske province".²⁸

Sredi junija je Vrhovni plenum OF sprejel prvi program, izražen v sedmih točkah kot Gesla našega osvobodilnega boja. Ta so takrat najbolj jasno izražala namene OF, pa tudi takratno protiimperialistično usmeritev. V programu je najprej izražen narodnoosvobodilni namen; na prvo mesto je postavljena pravica slovenskega naroda do samoodločbe, nato osvoboditev in združitev razkosanega slovenskega naroda, "vštevši koroške in primorske Slovence", sloga in enotnost

²⁴ Slovenski poročevalec 1938-1941. Ljubljana 1951 (ponatis), (dalje: Slovenski poročevalec) str. 45-46.

²⁵ Gre za prosti prevod Stalinovega članka Marksizem in narodno kolonialno vprašanje. Prevod Ivan Regenta se tudi pomensko razlikuje od navedenega citata v Slovenskem poročevalcu.

²⁶ Slovenski poročevalec, str. 63.

²⁷ Kakšna so bila patriotična čustva pri Ljubljančanih kaže npr. polaganje rož ob spomenik kralju Aleksandru na Kongresnem trgu na Vidov dan leta 1941 in ko naj bi bilo "po kavarnah vse živo, prepevali so in pili v znak proslave Vidovega dne!" Makso Šnuderl: Dnevnik 1941-1945, 1 : V okupirani Ljubljani. Maribor 1993, (dalje: Šnuderl, Dnevnik 1) str. 108.

²⁸ Delo ponatis, str. 58-59; [B. Kidrič]: *Izdajstvo reakcionarne buržoazije nad lastnim narodom*.

jugoslovanskih narodov v njihovem boju za osvoboditev. Gesla so izražala vero v Sovjetsko zvezo kot vodilno in glavno oporo v osvobodilnem boju slovenskega in vseh zatiranih narodov. Peta točka-geslo pa je bolj jasno izražala protiimperialistično razredno stališče z ugotovitvijo, da je osvoboditev slovenskega naroda mogoča le

na "ruševinah imperializma". Jasno pa je izraženo, kaj so smatrali za imperializem in zakaj se je treba proti njemu boriti; nemško-italijanski je označen kot "konkretna forma imperializma na naših tleh", medtem ko so angleško-ameriškega smatrali za izvor nacionalnega zatiranja kolonialnih in odvisnih narodov, "ki ne smejo proglasiti gesla nacionalne samoodločbe vstevši pravice do odcepitve". V angleško-ameriškem imperializmu so tedaj torej videli predvsem sredstvo za zanikanje pravice do samoodločbe in s tem prepreko za doseg sprememb v ustroju jugoslovanske države v smeri večjega poudarjanja njenih narodov, oziroma kot tisto prepreko, ki onemogoča slovenskemu narodu doseči v jugoslovanski državi svoje narodne pravice. V 'razrednem', protiimperialističnem stališču je v resnici bil jasen narodnoemancipacijski namen. Šesta točka Gesel je ugotavljala, da se zatirani narod ne more osvoboditi brez boja proti izdajalski "lastni" kapitalistični gospodi. S tem da je dal besedo *lastna* v narekovaje, je imel pisec namen poudariti, da je značaj kapitala anacionalen in da so domači kapitalisti le del imperializma, ki onemogoča narodom uveljavitev pravice do samoodločbe. To ni bila izvirna misel pisca, kajti uporabil je, kot že v članku *Izdajalska gospoda ...*, Stalinovo misel iz njegovega dela *Marksizem in narodno kolonialno vprašanje*.²⁹

Kljub temu da je bilo z njo jasno izraženo razredno stališče v osvobodilnem protiimperialističnem boju, pa je šlo pri tem predvsem za narodno osvobodilno zahtevo. Osnovno izhodišče Gesel je bila samoodločba kot sredstvo narodove osvoboditve. Samoodločba je bila postavljena v središče osvobodilnega boja kot pogoj za osvoboditev slovenskega naroda, vendar ne le od okupatorjev, temveč tudi od dotedanjega stanja v jugoslovanski državi z neurejeno nacionalno problematiko. Osvobodilni boj kot so ga začrtovale Gesla, je bil namenjen bolj spremenjanju razmer v jugoslovanski državi, torej predstavitev osnovnih točk narodne revolucije. V tem se je kazala revolucijskost Gesel našega osvobodilnega boja. V prvi točki je bilo zapisano: "Kdor izrecno ne priznava slovenskemu in slehernemu drugemu narodu te pravice v njeni celoti (do samoodločbe, vstevši pravico do odcepitve in združenja z drugimi narodi - op. Z. Č.), se potvarja, če pravi, da je bojevnik proti *imperializmu*; ostaja na takih in drugačnih postojankah imperializma, pa naj se še tako peni v "osvobodilnih" frazah".

Jasno pa je bilo tudi povedano, proti kateri "gospodi" je boj za doseg samoodločbe naperjen. To je bila *izdajalska* gospoda, pri čemer je imel avtor v mislih točno določeno "gospodo". V prvi vrsti so bili to tisti predvojni politiki, predvsem nekdanji ban Natlačen, ki so izrekli okupatorju vdanost in zahvalo "za plemenite in posebne ukrepe" ob priključitvi dela slovenskega ozemlja h Kraljevini Italiji,³⁰ in se šli Mussoliniju zahvaliti za to v Rim. Boj proti kapitalistični gospodi, ki je zagrešila izdajstvo, saj je dejansko s priznanjem in 'zahvalo' za aneksijo

²⁹ Glede na kasnejši prevod Ivana Regenta je avtor članka v Slovenskem poročevalcu nekoliko spremenil pomen oz. je dal strmoglavljenju 'lastne' buržoazije večji poudarek.

³⁰ Slovenec, 6. 5. 1941, št. 106a.

Ljubljanske pokrajine priznala debelecijo jugoslovanske države, je bil v tej točki gesel osvobodilnega boja postavljen za pogoj narodne osvoboditve. Nekako pa je takšno razmišljanje že napovedovalo, da se zaradi sodelovanja z okupatorjem "lastni kapitalistični gospodi" vzame pravica predstavljati narod, s čimer je bila napovedana njihova zamenjava. Za spremembe v ureditvi jugoslovanske države kot

po-

goju osvoboditve slovenskega naroda na osnovi samoodločbe, je avtor Gesel videl pogoj v izvedbi spremembe politične oblasti, torej v revoluciji.

Gesla našega osvobodilnega boja se zaključujejo s pozivom, naj jih ljudje preučijo in tolmačijo drugim, in z opozorilom pred tistimi, ki bi želeli "vpreči v angleški imperialistični voz ljudske množice, boreče se za veliko stvar svoje narodne in socialne osvoboditve", kar je bilo naperjeno proti jugoslovanski vladi v Londonu oziroma slovenskim predstavnikom v in pri njej.³¹ S tem je bil neposredno izražen vzrok nasprotovanja 'angleškemu imperializmu' kot zaščitniku jugoslovanske vlade v begunstvu in tistemu, ki naj bi jamčil vrnitev k staremu.³² Nasploh je bilo v OF, predvsem pri komunistih v t.i. protiimperialističnem obdobju opaziti močno protibritansko usmeritev, kajti Velika Britanija je predstavljala simbol imperializma in v britanski politiki so videli poglobitnega nasprotnika vseh sprememb. 'Levičarstvo' OF oziroma komunistov v njej glede Velike Britanije je izhajalo predvsem iz strahu pred britanskim konservativizmom oziroma zaradi njihovega pogleda na Sovjetsko zvezo in zaradi skrbništva Britanije nad jugoslovansko vlado v begunstvu.

O programu OF, ta naj bi bil po Kidričevih besedah dejansko dvojen, širši, usmerjen v narodno osvoboditev, namenjen vsem skupinam OF, in ožji, bolj revolucijsko usmerjen v spreminjanje družbenih nasprotij. Širši, narodnoosvobodilni program, ki ga je Kidrič predstavil v začetku septembra 1941 Kocbeku kot "minimalen program", je vseboval tudi "sprejetje glavnih zahtev narodnega in socialnega značaja (samoodločba narodov, demokracija, eksistenčni minimum, socializiranje, federacija itd.)."³³

Na tej osnovi je bil izoblikovan dokončen program OF za ves čas narodnoosvobodilnega boja v času 2. svetovne vojne. Sprejel ga je Vrhovni plenum OF na svojem četrtem zasedanju v začetku novembra 1941 kot prvih sedem temeljnih točk. Konec leta so dodali še dve. Temeljne točke so izražale namen oziroma cilje OF in vsebino narodnoosvobodilnega boja. Boj proti okupatorjem so postavili za pogoj in izhodišča za uresničitev ideje Zedinjene Slovenije, za jugoslovansko kontinuiteto, poudarili uveljavitev pravice narodne samoodločbe. Boj je tudi pogoj oziroma sredstvo za preoblikovanje narodnega značaja Slovencev in za ustvaritev podobe "aktivnega slovenstva", in za prevzem oblasti OF kot celote po koncu vojne in zauvedbo "dosledne ljudske demokracije". Ta naj bi zagotavljala reševanje

³¹ Slovenski poročevalec, str. 67-68.

³² Podobno je bilo stališče CK KPJ izraženo v Titovem zapisu Posvetovanje Komunistične partije Jugoslavije, ki je zapis o stališčih sprejetih na majskem posvetovanju v Zagrebu. Objavljeno je bilo v Proleteru sredi julija 1941. KPJ je napovedala boj tudi Simovićevi vladi, v kateri so sicer videli "korak naprej v boju narodov za ustanovitev ljudske vlade", zato "ker je prešla pod okrilje Anglije, v upanju, da bodo s pomočjo angleškega imperializma vzpostavljene stare razmere." Josip Broz Tito: Zbrana dela, 7. knjiga. Ljubljana 1981, str. 30.

³³ Kocbek, ZD 6, str. 666.

vseh vprašanj, ki so presegala "okvir narodne osvoboditve". Za zagotovilo, da bo o notranji ureditvi Združene Slovenije, torej uvedbi "dosledne ljudske demokracije" in za povezovanje z drugimi narodi in državami odločil slovenski narod sam, kar so opredelili kot "elementarno pravico slovenskega naroda", se je OF sklicala na stališče do samoodločbe, izraženo v Atlantski listini in napovedala obrambo tega "z vsemi sredstvi".³⁴ Vse temeljne točke so izražale revolucijski namen OF, predvsem

pa velja to za točki (6. in 7.), ki govorita o prevzemanju in napovedi uvedbe nove oblike oblasti.

Še predno je OF svoj program dokončno izoblikovala, je glede vprašanja prevzemanja oblasti že storila prvi korak. Vrhovni plenum OF, organ, v katerem so bili predstavniki vseh skupin, združenih v OF, teh je bilo takrat petnajst,³⁵ je na svojem zasedanju 16. septembra 1941 na predlog Borisa Kidriča sprejel sklep o oblikovanju oblastvenega organa, ki naj bi v času vojne edini predstavljal slovenski narod. Slovenski narodno osvobodilni odbor, v kar se je preimenoval Vrhovni plenum kot najvišji politični organ OF, je nastal kot izraz temeljnega razumevanja proletarske revolucije. Šlo je za obliko prevzema politične oblasti, saj je bil SNOO razumljen kot oblastni oziroma organ slovenske državnosti. Glede na leninistično razumevanje revolucije pa je SNOO pomenil najbolj jasen oziroma edini revolucijski izraz v smeri rušenja stare oblasti in nje zamenjave.

Imenovanje organa, ki je "prevzel prve attribute oblasti",³⁶ je zato Kidrič imenoval "novo, razvojno višjo stopnjo priprav za narodno osvobojenje",³⁷ bil je nekakšen izraz slovenske samoodločbe. Z njim je bila vzpostavljena slovenska oblast, z namenom predstavljati, zastopati, organizirati in voditi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju v času osvobodilnega boja. Kidrič je namen osnovanja SNOO pojasnil kot "prvi korak k upostavitvi slovenske narodne suverenosti, ki smo jo izgubili in ki jo z lastnim osvobodilnim bojem hočemo obnoviti."³⁸ Namen ustanovitve SNOO je bil tako predvsem narodnoemacijskega značaja. Napovedoval je sprememben položaj slovenskega naroda v jugoslovanski državi, bil pa je predvsem napoved sprememb na oblastvenem področju, kjer je s svojim samoklicanjem dejansko stopil v 'prazen prostor', saj takrat ni bilo nobenega slovenskega oblastvenega organa, ki bi ga SNOO zrušil in ga zamenjal na revolucionaren način. Poleg revolucionarne 'zamenjave' oblasti, oziroma vzpostavitve edine in izključne slovenske oblasti, je ustanovitev SNOO pomenilo začetek slovenske državnosti v jugoslovanski državi. Bil je prvi element nove slovenske oblasti in tipičen revolucionarni organ, vmesni organ v procesu graditve državnosti.³⁹ To sicer še ni bilo ustvaritev organizma oblasti z legislativo in eksekutivo, vendar je že izražalo začetke revolucionarnega procesa s posebnim organom v postopnem rušenju stare in z vztrajno graditvijo nove državnosti.⁴⁰

Konstituiranje SNOO je pomenilo vzpostavitev takrat edinega slovenskega

³⁴ DLR I, dok. št. 111, str. 255-256.

³⁵ Šnuderl, Dnevnik 1, str. 174.

³⁶ Kocbek, ZD 6, str. 671.

³⁷ DLR I, 46, str. 124; B. Kidrič: *Pomen osnovanja SNOO in njegovih ukrepov*.

³⁸ Prav tam; Slovenski poročevalec, str. 133.

³⁹ Makso Šnuderl: *Zgodovina ljudske oblasti*. Ljubljana 1950, str. 133.

⁴⁰ Makso Šnuderl: *Pomen plenuma OF z dne 16. septembra 1941 za takratni razvoj*. V: Junaška Ljubljana, knjiga I. Ljubljana 1985, str. 222.

oblastvenega organa. Okupatorji so namreč vso predvojno slovensko oblast ukinili, oziroma jo vključili v svojo; v Ljubljanski pokrajini so bili vključeni v italijansko civilno oblast tudi 'jugoslovanski' župani, ki so ostali na čelu občin, medtem ko je nemški okupator vse slovenske župane zamenjal. Manjko slovenskega oblastvenega organa v pogojih okupacije, oziroma vključitve v italijansko državo, so opazili tudi v meščanskem taboru. Lambert Ehrlich je zato približno v istem času, ko so v OF sklenili ustanoviti Slovenski narodno osvobodilni odbor, predlagal osnove oblastvenega organa - 'vlade', ki naj bi jo ustanovile nekdanje slovenske politične stranke. Natlačen je takšen predlog zavrnil, verjetno zaradi Ehrlichovega odklonilnega pogleda glede bodočnosti jugoslovanske države oziroma separatističnih teženj za bodočnost Slovenije.⁴¹ Obe tradicionalni slovenski politični stranki sta namreč takrat dosegli dogovor o koaliciji kot protiuteži OF in oblikovali svoj pogled na bodočnost Slovenije. To so videli v Jugoslaviji, obnovljeni in razširjeni, v kateri naj bo Svobodna Slovenija "samostojen in ravnopraven sestavni del".⁴²

SNOO, ki je v sebi združeval vojaško in civilno oblast, je izdal štiri normative akte, potem pa je njegovo delovanje kot oblastnega organa prenehalo. Z enim odlokom je slovenske partizanske čete vključil v Narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije, z dvema, odlokom o narodnem davku in o posojilu svobode, je urejal finančne zadeve slovenskega osvobodilnega gibanja, na področje sodne oblasti pa je posegel z odlokom o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve.⁴³

Revolucijsko vsebino in namen sta imela sklep o konstituiranju SNOO, ker je vzpostavljala oblastno državni organ slovenskega naroda na vsem njegovem ozemlju, pa tudi t.i. zaščitni odlok. To je bil tipičen revolucionarni kazensko-pravni dekret,⁴⁴ katerega namen je bil določiti, kaj predstavlja v očeh OF narodno izdajo in kako se to kaznuje, z namenom zaščititi narodnoosvobodilno gibanje. Določal je, pred kom oziroma pred čim je treba zaščititi narod in narodnoosvobodilno gibanje, oziroma kaj škoduje ter kazni in postopek. Poleg smrtne je bila predvidena kazen še narodni bojkot, uničenje in "zaseženje imovine odpadnika" (od narodnoosvobodilnega gibanja). S tem je bil v tem odloku prvič v celotnem jugoslovanskem narodnoosvobodilnem boju uveden poseg v zasebno lastnino kot dopolnilna kazen za sodelovanje z okupatorjem, oziroma za delovanje proti narodnoosvobodilnemu gibanju.⁴⁵

Opredeleto dejanj proti narodu in njegovemu gibanju za osvoboditev in združitve, za katere je bila predvidena kazen, odkriva tudi politični in razredni pogled na zaščito in z njo povezanim kaznovanjem. 'Zaščitni odlok' SNOO je nam-

⁴¹ Škerl, *Nasprotniki OF*, str. 174; Ciril Žebot: *Neminljiva Slovenija : spomini in spoznanja iz razdobja sedemdesetih let od Majniške deklaracije*. Ljubljana 1990, str. 195-197, 206-214.

⁴² Škerl, *Nasprotniki OF*, str. 174-175; Boris Mlakar: *O političnih programih slovenske kontraparolucije 1941-1945*. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1982, št.1-2, str. 214; isti, *Vzroki in oblike nasprotovanja Osvobodilni fronti v letu 1941/1942*. V: *Slovenski upor 1941 : Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja*. Ljubljana 1991, str. 256; Jera Vodušek Starič: "Dosje" Mačkovšek, str. 140.

⁴³ DLR I, dok. št. 38-43, str. 116-122.

⁴⁴ Makso Šnuderl: *Osvobodilna fronta Slovenskega naroda - država v državi*. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 1966, št. 1-2, str. 382.

⁴⁵ Makso Šnuderl: *Razvoj materialno-kazenskega prava u narodnoosvobodilackoj borbi Slovenije*. V: *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 1948, št. 1, str. 121.

reč poleg odkritega sodelovanja z okupatorjem v njegovih policijskih in vojaških službah proti narodnoosvobodilnemu gibanju in za izdajo ter ovaduštvo predvidel tudi preganjanje 'političnega' sodelovanja.⁴⁶ To pa je imelo predvsem politični oziroma revolucijski značaj. Najbolj je to prišlo do izraza v določilu glede zaščite naroda, ki govori o kaznovanju tistih, ki so "neposredno ali posredno stopili v stik z oblastniki okupatorja ali z drugimi sovražniki svobode slovenskega naroda ali z njegovimi zaupniki zaradi uničenja ali trajne okrnitve politične svobode in samostojnosti", predvsem pa tistih, ki "zaradi svoje ali sebične *skupinske koristi* (podčrtal Z. Č.) zbirajo in odvajajo narodne sile za borbo proti osvoboditvi slovenskega naroda".⁴⁷ To je bilo naperjeno proti članom italijanskega sosveta, predvsem Natlačenu in Puclju kot predstavnikoma slovenskega političnega življenja v sosvetu. S "skupinsko koristjo" pa je bila najbrž mišljena politična, strankarska ali morda celo razredna opredelitev. Kot kazen za takšno ravnanje je bilo predvideno tudi zaseženje imovine tistega, ki "se druži ali sodeluje z okupatorjem na način, da nudi okupatorjem možnost, sklicevati se na naklonjenost in vdanost slovenskega naroda." S tem pa so bili mišljeni vsi nekdanji 'narodni prestavniki', ki so sodelovali z okupatorjem. Na koncu odloka je bilo zapisano, da se bodo ukrepi s prestankom izjemnega stanja ukinili.

V ozki povezavi z 'zaščitnim' odlokom je tudi ustanovitev organa, ki je kazenske sankcije, kot jih je odlok predvidel, izvajal. Sredi avgusta 1941 je bila namreč ustanovljena Varnostno obveščevalna služba OF, najprej sicer imenovana obveščevalna varnostna služba, kajti ustanovljena je bila bolj zaradi obveščevalnih potreb slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja oziroma za 'bojevanje' z okupatorjevimi obveščevalnimi službami. Ustanovila jo je Komunistična partija Slovenije in za njeno ustanovitev je šele nekoliko kasneje, vsekakor pred zasedanjem Vrhovnega plenuma OF 16. septembra, dobila privolitev še drugih ustanovnih skupin OF. Obveščevalno delo so opravljali predvsem komunisti, ki so bili večji konspiracije in so bili vajeni ilegalnega delovanja. Na osnovi ohranjenih podatkov je bila približno tretjina članov VOS članov KPS in SKOJ.⁴⁸ Poleg obveščevalne dejavnosti pa je Obveščevalno varnostna služba opravljala tudi sabotažna dejanja. Kot način varovanja narodnoosvobodilnega gibanja in predvsem posameznikov, ki so bili že pred vojno znani kot komunisti in so jih nekdanji jugoslovanski policisti, policijski agenti in orožniki (te je italijanski okupator v veliki večini obdržal v službi, da je imel večji nadzor nad prebivalstvom) poznali, je opravljala tudi kaznovanje neposrednih sodelavcev okupatorjevega policijskega aparata. Prvi poskusi 'justifikacij', ki so jih izvajali 'varnostniki' OF, so bili septembra 1941, ko so streljali na generala Leona Rupnika⁴⁹ in na dr. Lovra Hacina, pobudnika in

⁴⁶ Lojze Ude, ki je bil do 'kaznovalne' politike OF zelo rezerviran in kritičen, opozarjal je predvsem na povračilne ukrepe okupatorjev, je v referatu, ki ga je prebral v začetku januarja 1942 vodstvu krščanskosocialistične skupine v OF, kljub temu menil, da ima "slovenski narod v stanju, v kakršnem se nahaja, brez dvoma pravico, da se po organizaciji, ki ga upravičeno zastopa, brani tudi s smrtnimi obsodbami in izvršitvami nad tistimi Slovenci, ki izdajalsko sodelujejo z okupatorji in katerih denunciacije spravljajo v ječo ali smrt Slovence." Lojze Ude: Referat pred krščanskimi socialisti 8. januarja 1942. V: *Moje mnenje o položaju : članki in pisma 1941-1944*. Ljubljana 1994, str. 16.

⁴⁷ DLR I, dok. št. 41, str. 119-120.

⁴⁸ Irena Mrvič: *Obveščevalno varnostna služba OF. V: Slovenski upor 1941 : Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja*, str. 276.

⁴⁹ M. Šnuderl je o tem zapisal v svoj dnevnik: "Govori se, da so streljali komunisti, ker organizira belo gardo, ker je petokolonaš, ker sedaj za Italijane podira bunkerje in utrdbe, ki jih je kot komandant

snovalca zamisli o slovenski politični policiji, ki bi delovala v sestavi okupatorjevega varnostnega sistema.⁵⁰ Oba sta bila ranjena. Do konca leta 1941 so 'varnostniki' usmrtili v Ljubljani štiri osebe, ki so bile povezane z okupatorjem oziroma so bile za narodnoosvobodilno gibanje nevarne (Alojz Notar, Franc Emmer, Vinko Vrankar, Ivan Šlegelj). Pri delovanju obveščevalno varnostne službe OF, čeprav so jo vodili komunisti, ni šlo za neposredno izvajanje revolucije, ampak predvsem za zaščito osvobodilnega gibanja v pogojih delovanja v mestnem okolju, konkretno v Ljubljani. Obveščevalno varnostna služba in Narodna zaščita sta bili izraza mestne gverile in način vodenja odpora v mestnem okolju. Glede na partijsko 'solistično' odločitev za ustanovitev obveščevalno varnostne službe je sicer mogoče v njej videti tudi sredstvo 'revolucionarnega terorja', vendar njene ustanovitve ni mogoče razumeti kot izraz odločitve o izvajanju komunistične revolucije. To velja še predvsem za njeno delovanje v letu 1941, ko je 'kaznovalno' dejavnost izvajala le nad pravimi "denuncianti in izdajalci" in ne nad nasprotniki iz krogov politikov. Ti so bili tarča bolj v letu 1942, kar velja predvsem za usmrnitev nekdanjega bana dr. Marka Natlačena, ki so ga pripadniki VOS ubili oktobra 1942.⁵¹

Bolj kot ustanovitev obveščevalne in varnostne službe in njeno delovanje je bilo revolucijsko v ustanovitvi SNOO dejstvo, da je ta organ prevzel vlogo reprezentanta slovenskega naroda in na ta način 'odvzel' pravico predstavljati in zastopati slovenski narod slovenskim predstavnikom v jugoslovanski vladi. Ne da bi to bilo neposredno povedano, je bil tako SNOO, s sklepom, da "za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju", dejansko naperjen proti londonski jugoslovanski vladi oziroma predstavnikom slovenske politike v njej. Ti pa so bili iz vrst JRZ oziroma SLS.

Revolucijski značaj je imel jeseni 1941 tudi odnos OF do jugoslovanske vlade, priznane od zaveznikov. Posebej odklonilno pa je bilo stališče OF do sklepa vlade o imenovanju Draže Mihailovića za komandanta "jugoslovanske vojske v domovini", kateremu naj bi se podredile vse odporiške skupine. OF te zahteve, ki jo je 15. novembra 1941 po londonskem radiu izrekel predsednik vlade Simović, ni spoštovala in ji je izrecno nasprotovala. "Z mihailovičevstvom kot politično ideologijo je v razvoju na Slovenskem nastopila nova stopnja",⁵² kajti vprašanje priznavanja Mihailovića in jugoslovanske vlade je povežalo skoraj vse nasprotnike OF. Ob tem vprašanju je prišlo do dokončnega preloma med OF in njenimi nasprotniki. Ti so svoje nasprotovanje in 'razredni pogled' na OF prikazali kot vprašanje priznavanja 'legitimnosti' jugoslovanske vlade. OF je avtoriteto vlade zanikala in je ni priznavala." Slovenski politiki v Londonu niso nikakšno narodno zastopstvo, ampak zastopstvo JRZ. ... V Londonu je le naša zunanjepolitična reprezentanca, ne pa naša vlada, ni naš forum, ta se bo moral šele sestaviti", je po govoru ministra Mihe Kreka po londonskem radiu sredi decembra 1941 zapisal v

utrjevanja sem gradil." Šnuderl, Dnevnik 1, str. 180.

⁵⁰ Mrvič, n.d., str. 273.

⁵¹ C. Žebot je zapisal, da "izmed vidnejših predvojnih Slovencev je VOS v Ljubljani kot prvega 'likvidirala' vodilnega liberalnega gospodarstvenika Avgusta Praprotnika 20. feb. 1942". Žebot, n.d., str. 25, op. 3.

⁵² France Škerl: Jugoslovanska ideja pri Slovencih v dobi narodnoosvobodilnega boja do drugega zasedanja AVNOJ. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1974, št. 1-2, str. 215.

svoj dnevnik Makso Šnuderl.⁵³

V odnosu OF do londonske vlade pa je bilo bistvenega pomena vprašanje bodoče ureditve jugoslovanske države in kdo bi imel v njej oblast. Šlo je za to, da so v OF, predvsem komunisti, v londonski vladi videli 'poroka' vrnitve na staro, oziroma da se bo predvojna oblast vrnila 'v sedlo'. To pa je pomenilo nevarnost za uresničitev revolucionarnih ciljev, tako narodnih kot tudi socialnih oziroma razrednih. Londonska vlada je predstavljala politično oblast, ki jo je bilo za doseg ciljev revolucije treba zamenjati. Nezaupljivost do londonske vlade pa je bila prisotna pri komunistih predvsem zaradi njenega 'anglofilstva', kajti v Britancih so

kljub zavezništvu s Sovjetsko zvezo še vedno videli imperialiste, ki odrekajo pravico do samoodločbe in ki želijo v Jugoslavijo vrnitev starega, predaprilskega.

Programska točka OF o priznanju oziroma uveljavitvi samoodločbe naroda vključno s pravico do odcepitve in združitve je vsebovala misel o preobrazbi jugoslovanske države. Samoodločba je bila v programu OF bistven izraz revolucionarnosti. To velja za leto 1941, pa tudi za nadaljnji razvoj druge svetovne vojne v Jugoslaviji. Dejansko je bila to točka, na kateri se je zgodila jugoslovanska revolucija. Z njo je bilo povezano vprašanje o jugoslovanski državi ter njeni drugačni državni ureditvi. V letu 1941 je vprašanje o jugoslovanski državi izražalo revolucionarnost tako v OF kot tudi pri njenih nasprotnikih. Tudi ti so namreč oblikovali svoj 'revolucionaren' pogled na bodočo, na novo urejeno jugoslovansko državo; izrazili so ga jeseni 1941 v t.i. londonskih točkah. Londonska vlada teh točk ni sprejemala, kajti bile so preveč 'revolucionarne', zlasti glede samostojnosti in enakopravnosti Slovenije v Jugoslaviji in glede notranje ureditve obnovljene Jugoslavije, ki "se mora izvršiti v soglasju vseh njenih sestavnih delov na podlagi enakosti pravic in dolžnosti na federativni osnovi".

Samoodločba kot revolucijski izraz OF je bila v neposredni povezavi s programsko opredelitvijo OF glede boja proti imperializmu. Prvo geslo osvobodilnega boja kot prva programska izjava OF iz sredine junija 1941 je razglašalo pravico slovenskega naroda do odcepitve, nepriznavanje samoodločbe "slovenskemu in slehernemu drugemu narodu" pa so neposredno povezovali z odnosom do imperializma.⁵⁴ V OF so namreč nepriznavanje samoodločbe naroda kot načina njegove emancipacije razumeli kot opredelitev za imperializem, kajti ta je po njihovem mnenju zaradi ohranitve imperijev zanikal samoodločbo. Samoodločba je za OF pomenila način spreminjanja položaja slovenskega naroda v jugoslovanski državi.

Bistveno 'revolucijsko' vprašanje je bilo tako konec leta 1941 stališče OF do bodoče jugoslovanske države, ki naj bi bila ustvarjena na osnovi pravice narodov do samoodločbe. Prav to je bila točka, na kateri so se z OF razšle tudi skupine iz 'naprednega', liberalnega tabora, ki so se glede odločitve OF za odpor načeloma strinjale. Zaradi možnosti pravice do odcepitve, kar je bistveni del pravice do samoodločbe, so namreč v priznavanju tega načela videli način oziroma namen razbitja jugoslovanske države. Zahteva po pravici do samoodločbe pa je bila odločilna točka v programu narodne revolucije kot osvobodilne vojne ne le 'navzven', proti okupatorjem, temveč tudi 'navznoter', proti dotedanji centralistični ureditvi

⁵³ Šnuderl, Dnevnik 1, str. 229.

⁵⁴ DLR, I, dok. št. 10, str. 42; *Gesla našega osvobodilnega boja*.

jugoslovanske države. OF samoodločbe ni razumela kot sredstvo za uničenje jugoslovanske države, kar so ji nasprotniki sicer očitali, temveč kot način osvoboditve od dotedanje ureditve države, temelječe na centralizmu in narodnem unitarizmu. Konec junija, ob vidovdanu, je sicer jugoslovansko orientirani Makso Šnuderl komentiral v svojem dnevniku govor jugoslovanskega kralja in predsednika jugoslovanske vlade Simovića z besedami: "V tako Jugoslavijo si ne želim več nazaj; v nesposobni koruptni srbski hegemonizem, jalovo hrvatsko nezadovoljstvo in načelno opozicionalstvo in v slovenski klerikalizem... Nov čas bo terjal nove oblike, staro se ne more več obnoviti."⁵⁵

Jugoslovansko državo, kakršno je OF 'ponujala', je predstavila v proglasu ob praznovanju 1. decembra, jugoslovanskega državnega praznika. Zapisali so: "Osvobodilna fronta slovenskega naroda bo s slovensko narodno osvoboditvijo zajamčila slovenskemu narodu vse pravice, ki jih terja slovenska narodna individualnost. Z uvedbo dosledne ljudske demokracije bo slovenskemu narodu zajamčila vse njegove človeške pravice."⁵⁶ Proslava jugoslovanskega praznika, ko so se med 19. in 20. uro zavedni Slovenci umaknili z ulic in iz lokalov, je bila v resnici plebiscit za Jugoslavijo in za OF. Obe tovrstni plebiscitni, tišinski akciji OF, ki ju je organizirala kot obeležitev dogodkov iz leta 1918, ki so pripeljali do jugoslovanske države, ustanovitve Države SHS in združitve v Kraljevino SHS, sta uspeli, medtem ko poskusa organizirati podobni manifestaciji na 'dinastični' osnovi ob rojstnem dnevu kralja Petra II. in na dan smrti kralja Aleksandra, kar je poskušala skupina Stara pravda, nista imela odziva. Ljudje so sledili pozivu po izkazovanju državljske pripadnosti, ne pa pripadnosti dinastiji Karađorđević.⁵⁷

Vprašanje odnosa do Mihailovića je postalo vprašanje odnosa do jugoslovanske vlade v Londonu in vprašanje legitimnosti njene oblasti. Te OF ni priznavala. To je IOOF izrecno povedal v izjavi, ki jo je podal 15. maja 1942, ko se je obdobje 'države v državi' zaključevalo. Objavljena je bila v Slovenskem poročevalcu. V tej izjavi so odločno izrazili hotenje, kakšna naj bi bila jugoslovanska vlada po sestavi, po opredelitvi, zlasti glede Draže Mihailovića, zahtevali so njeno opredelitev za samoodločbo in zaključili z ugotovitvijo, da londonska vlada "ne more resnično predstavljati interesov narodov Jugoslavije sploh, slovenskega naroda pa še posebej. Zato izjavlja IOOF, da ne bo smatral nobenih odlokov londonske jugoslovanske vlade za legalne dotlej, dokler bo ta vlada v dosedanjem sestavi, kjer odločajo izključno samo sovražniki slovenskega naroda in delovnega ljudstva".⁵⁸ Nepriznavanje vlade in graditev nove oblasti, njenih organov, te so v Sloveniji predstavljali odbori OF, je pomenilo revolucijo.

Poleg programske napovedi o spreminjanju notranje ureditve jugoslovanske države na osnovi pravice do samoodločbe je revolucijski značaj imela tudi napoved združitve Slovencev. Združitev je dejansko "v veliki meri izčrpavala tudi pojem samoodločbe".⁵⁹ Združitev, kar je pomenilo uresničevanje programa Zedinjene

⁵⁵ Šnuderl, Dnevnik 1, str. 107, 108.

⁵⁶ Slovenski poročevalec, str. 191; št. 26, 22. 11. 1941.

⁵⁷ Dare Jeršek: Plebiscitne akcije Osvobodilne fronte v letih 1941-1942. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1961, št. 1-2, str. 198.

⁵⁸ DLR II, dok. št. 31, str. 72-73.

⁵⁹ Janko Pleterski: Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1966, št. 1-2, str. 235.

Slovenije, je pomenila spreminjanje obsega države, njenih meja. Zahteva po Zedinjeni Sloveniji je imela tudi protiiimperalistični izraz, kajti šlo je za združitev slovenskega etničnega ozemlja, odtujenega po prvi svetovni vojni. Italijansko zasedbo Primorske zaradi Londonskega pakta iz leta 1915 oziroma vključitev tega slovenskega ozemlja v italijansko državo, kar je priznala Jugoslavija s podpisom Rapalske pogodbe novembra 1920, in izgubo Koroške s plebiscitom oktobra 1920, so smatrali za izraz imperializma. Zahteva po združitvi Slovencev je tako pomenila nepriznavanje teh odločitev oziroma napoved boja proti njim. Programska točka OF o boju za združitev Slovencev je dejansko pomenila zahtevo po takšni spremembi meja jugoslovanske države, ki bi omogočila življenje Slovencev v eni državi. To je bil dejansko izraz narodno osvobodilne revolucije, ki je izhajala iz nepriznavanja versajske mirovne ureditve po prvi svetovni vojni.

V letu 1941 so vsi programski dokumenti OF izražali idejo o Zedinjeni Sloveniji. Drugo geslo osvobodilnega boja iz srede junija 1941 je razglašalo "osvoboditev in združitev razkovanega slovenskega naroda, vstevši koroške in primorske Slovence".⁶⁰ Kardelj je v Delu, izšlo je konec avgusta 1941, že predstavil ozemlje Zedinjene Slovenije kot "teritorij, kjer žive Slovenci, od Jadranskega morja do severne meje, od Celovca in Velikovca do Kolpe."⁶¹ V začetku maja 1942 je CK KPJ v izjavi o slovenskih mejah tudi opredelil, da "v osvobojeno in združeno Slovenijo sodi poleg ozemlja, na katerem živi slovensko prebivalstvo, tudi teritorij, ki je bil v poslednji imperialistični dobi nasilno potujen".⁶²

Zedinjena Slovenija pa je bila programska točka tudi nasprotnikov OF. V Londonskih točkah so jo opredelili s "na podlagi narodnostnega načela pripadajočim gospodarsko in prometno zaokroženim ozemljem". V tistem obdobju pa so v nekaterih skupinah že narisali karte bodoče Združene Slovenije, ki so jo vse OF nasprotne skupine videle kot del obnovljene jugoslovanske države. To pa ni veljalo le za skupino Stražarjev na čelu z dr. Lambertom Erlichom, ki je imela 'separatistični' pogled, namreč Slovenijo kot katoliško državo v okviru "katoliške srednje Evrope", pri čemer pa je njihov pogled na obseg takšne slovenske države krepko presegal narodnostni, etnični okvir.

Revolucijsko v smislu ozkega razrednega gledanja na revolucijo, značilnega za komuniste, se je pokazalo oziroma je bilo priporočeno v začetku leta 1942. V letu 1941 se je revolucijsko kazalo predvsem v okviru programa, značilnega za narodno revolucijo, ki pa je vsebovala tudi spreminjanje političnih in družbenih razmerij, kolikor so ta pomenila osvobajanje slovenskega naroda. V začetku leta 1942 pa je CK KPS prejel dve pismi jugoslovanskega partijskega vodstva, v katerih je ta svetoval slovenskim komunistom bolj poudarjeno družbeno oziroma razredno revolucijo. Prešli naj bi na t.i. drugo fazo, v kateri naj bi bil predvsem bolj poudarjen razredni pristop in večja oziroma bolj jasna vloga KPS v okviru OF.

Vzrok, da je prišlo v partijski usmeritvi glede ciljev osvobodilnega boja do sprememb s poudarkom na zaostrovanju razrednih nasprotij, je bil v prepričanju, da je "Hitlerjev polom blizek",⁶³ in da je treba čimpreje razrešiti vprašanja, značilna za razredno revolucijo, predvsem vprašanje oblasti in vodilne vloge

⁶⁰ DLR, I, dok. št. 10, str. 42.

⁶¹ DLR, I, dok. št. 23, str. 75; *Za osvobodilno fronto slovenskega naroda*.

⁶² DLR II, dok. št. 21, str. 57.

⁶³ DLR, I, dok. št. 109, str. 249; pismo CK KPJ CK KPS 1. 1. 1942.

Partije v njej. Jugoslovansko partijsko vodstvo se je zaradi uspele protiofenzive Rdeče armade pred Moskvo in Stalinove napovedi, da bo v letu 1942 konec vojne, odločilo začeti s t.i. drugo etapo revolucije. Takšni odločitvi, ki je bila v zvezi z revolucionarnimi cilji, je botrovalo vprašanje glede Mihailovića in odnos jugoslovanske vlade v britanskem varstvu do njega. 'Levi odklon' se je v praksi na območjih, kjer je revolucija dobila odkriti razredni značaj v obliki partizanske strahovlade, v Črni Gori in v vzhodni Bosni in Hercegovini, kazal v preganjanju anglofilstva. Le-to se je enačilo s podporo londonski vladi in Draži Mihailoviću.

Sredi decembra 1941 je jugoslovansko partijsko vodstvo menilo, da je nastopil čas, ko bo treba razreševati družbena, razredna vprašanja in spremeniti osvobodilni boj v boj za odkrit prevzem oblasti.⁶⁴ Pismi s takšnimi stališči je dobil CK KPS v začetku leta 1942. V pismu iz 1. januarja je bilo zapisano, da se "nahajamo na važnem političnem razpotju in da je treba napraviti neke spremembe tudi v naši taktiki ...okrepiti Partijo, močnejše pokazati njeno vodilno vlogo v osvobodilni borbi in v borbi delovnega ljudstva za lepšo bodočnost, ... znotraj [Osvobodilne] fronte je treba učvrstiti jedro delavcev in siromašnih kmetov... potrebno je voditi diferenciacijo na vasi, ki se vedno bolj zaostreje...partija naj bo na čelu vsakodnevnih ekonomskih bojev, ki bodo postajali vse pogostejši, kolikor bolj bo slabel Hitlerjev in Mussolinijev režim... brez dvoma vstopamo v novo etapo naše borbe." Kardelj, ki je pismo v imenu CK KPJ napisal, je glede nove etape svetoval, da je ni treba razumeti kot oster prelom v dotedanji politiki, ampak je treba okrepiti enotnost slovenskih ljudskih množic v osvobodilnem boju proti okupatorjem.⁶⁵ Nekaj dni kasneje, v naslednjem pismu (10. januarja 1942) pa je CK KPJ slovenskemu partijskemu vodstvu priporočil bolj ostro nastopanje proti petokolonašem, s čimer so razumeli predokupacijske politike, ki so tedaj sodelovali z okupatorjem. Priporočili so jim likvidacijo tistih, ki so na političnem področju služili okupatorju in "izolacijo kulaških in drugih elementov od osnovnih delovnih množic. To naj bo tudi rdeča nit vašega organizacijskega dela v OF...Od agitacije na zgolj na nacionalno osvobodilni bazi [je treba preiti] za korak dalje, k agitaciji za učvrstitev zveze delavcev in kmetov, zlasti siromašnih kmetov, o rezultatih socialističnega sistema v SSSR ... Treba je pripraviti tla za novo etapo našega boja, v katero že stopamo s hitrimi koraki in na katero je treba neposredno okoli KP združiti vse delovne mase."⁶⁶

Neposrednega vpliva pisem jugoslovanskega partijskega vodstva z napotili za 'obrat na levo', pismi sta vsebovali tudi kritiko nekaterih političnih odločitev OF, na usmeritev in delovanje OF ni bilo. Razmišljanje o prehajanju narodne v socialno revolucijo je sicer vseboval članek Borisa Kidriča "Država v državi",⁶⁷ v katerem je izražal predvsem poglede, kakršni so bili glede revolucije izoblikovani v OF. Kot dejanski izraz prehajanja iz narodne in politične revolucije tudi na

⁶⁴ Josip Broz Tito: Zbrana dela, knjiga 8. Ljubljana 1981, (dalje: Tito, ZD 8) str. 11-17; pismo CK KPJ PK KPJ za Srbijo 14. 12. 1941.

⁶⁵ DLR I, dok. št. 109, str. 250-251.

⁶⁶ Tito, ZD 8, str. 113-115; DLR I, dok. št. 121, str. 270-271; pismo CK KPJ CK KPS 10. 1. 1942.

⁶⁷ DLR I, dok. št. 122, str. 274. Vprašanje je, koliko sta na Kidriča, ko je pisal ta članek, vplivali pismi CK KPJ oz. ali je obe sploh poznal, kajti ni znano, kdaj je CK KPS zaradi oteženih kurirskih zvez med vzhodom Bosne in Slovenijo pismi prejel. Kidričev članek je izšel sredi januarja 1942 v glasilu Osvobodilna fronta, in ga je najbrž napisal še pred prejemom drugega pisma CK KPJ.

družbeno s poseganjem v lastniške razmere pa je bil konec marca sprejeti odlok IOOF o razlastitvi tujih veleposestnikov v povračilo škode, povzročeno po okupatorjih.⁶⁸ Dejansko ni šlo za ukrep, ki je presegal cilje narodne revolucije, odpraviti "zadnjo sled tujčevega jarma", kot je to opredelil Kidrič v članku "Država v državi". Izhodišče za sprejem tega odloka pa ni bil toliko v revolucijskih družbenih ciljih na razredni osnovi kot je bil njegov namen politični, namreč vezati na OF tudi kmečko prebivalstvo in razširiti njeno 'bazo'. Povod za sprejem pa je bil v nasilju italijanskega okupatorja, ki je začel požigati vasi, tako da je že v začetku marca 1942 IOOF izdal odlok o povrnitvi osebne in materialne škode, nastale v slovenskem osvobodilnem boju. V njem je glede vira, iz katerega bo materialna škoda, ki so jo "v teku in zaradi osvobodilnega boja povzročili okupatorji Slovincem",

bilo povedano, da bo to zaplenjeno premično in nepremično premoženje "tujih nasilnikov in njihovih domačih pomočnikov-petokoloncev in narodnih izdajalcev".⁶⁹

Revolucija je s tem dobila bolj otipljiv izraz družbene revolucije, ki pa ni izhajala iz neposrednih razrednih osnov, temveč iz narodnih. Poleg procesa zamenjave oblasti, česar odraz je bil septembra 1941 osnovani SNOO, ki pa dejansko kot tak organ ni deloval, je s tema dvema odlokoma posegla OF, ki je bila takrat politična pa tudi oblastvena organizacija na področje spreminjanja lastninskih odnosov.

Revolucijsko v letu 1941 se je končalo s priporočilom Partiji na t.i. drugi etapi revolucije. To je pomenilo v resnici napotilo za vzpostavitev vodilnega, če ne kar monopolnega položaja Partije v osvobodilnem gibanju. To je bilo povezano z vprašanjem političnega odločanja v njem in z vprašanjem oblike oblasti, za katero se je osvobodilno gibanje tudi borilo. Druga etapa revolucije, kakršno je jugoslovansko partijsko vodstvo priporočalo slovenskemu, je bila dejansko napotilo za 'revolucijo' v OF, za osvojitve 'oblasti' komunistov v OF nasproti drugim skupinam. Začel se je 'notranji boj' v Osvobodilni fronti, ki je potekal v letu 1942, pri čemer so bili že pomladi najbolj na preizkušnji odnosi med Partijo in krščanskimi socialisti. Ta 'boj' za formalno organizacijsko prevlado se je končal s podpisom t.i. dolomitske izjave v začetku marca 1943, v kateri pa je bilo tudi zapisano, da so druge izmed ustanovnih skupin OF "glede vseh temeljnih vprašanj istovetne s stremljenji KPS" in "da pripada družbeno vodstvo slovenskega naroda proletariatu Slovenije in da je za slovensko nacionalno bodočnost pravilna samo pot, ki jo je že prehodil veliki ruski narod".⁷⁰ To pa je bila jasna napoved "končnega cilja" komunistov,⁷¹ kar je mogoče razumeti kot izvedbo popolne socialistične revolucije, tudi spremembo na področju lastninskih odnosov oziroma spremembo družbenega reda. Revolucijsko značilno za leto 1941, ko je bil poudarek na temah, značilnih za narodno revolucijo, je začelo dobivati jasnejšo

⁶⁸ DLR I, dok. št. 150, str. 316. O vsebini in namenu odloka več v Zdenko Čepič: O ukrepih za spreminjanje družbenoekonomskih odnosov leta 1942. V: Borec, 1987, št. 10, str. 643-665.

⁶⁹ DLR, I, dok. št. 146, str. 311.

⁷⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 6. Ljubljana 1981, dok. št. 3, str. 15.

⁷¹ Ljudska pravica, maj 1943; Edvard Kardelj-Krištof: *Svoboda narodov Jugoslavije in demokratične pravice ljudstva - smoter osvobodilne borbe narodov Jugoslavije*. V: Ljudska pravica, glasilo Komunistične partije Slovenije. Leto VII 1943 : ponatis ilegalnih izdaj ob peti obletnici Osvobodilne fronte. Ljubljana 1946, str. 51.

podobo boljševiske revolucije.

Zdenko Čepič

REVOLUTIONISM IN 1941

S u m m a r y

The first year of the Second World War in Slovenia was a time of 'a State within a State' as far as the organisation of the resistance against the occupiers is concerned. The resistance which emerged during that period displayed elements of social revolution. This period began at the end of April 1941 with the founding of the Slovene Liberation Front (LF), originally called the Anti-imperialist Front, and especially in the Autumn of that year with the assumption of the governing functions by the supreme body of this all-national liberation organisation. It was finished in May 1942 with the establishment of the partisans' liberated territory, which covered the greater part of the Italian occupied Ljubljana Province.

In opposition to that of the occupier, the LF set up its own 'parallel' government whose directions were respected and followed by the population. The LF also formulated its own programme, consisting of the so-called basic articles, which expressed its main objectives as the carrier of national and social revolution. In the programme, the objectives of the national liberation revolution were defined. Among these, apart from the priority struggle against the occupiers, was the realisation of the idea of a united Slovenia in a new, restructured Yugoslavia, which would respect the Slovene people's right to self-determination. The programme also envisaged a social revolution with a change of power. This programme, which remained in force throughout the war, as yet envisaged no changes in property ownership or the economic system. Such changes were, however, clearly declared by its political and ideological camp, which opposed a national liberation movement under the LF leadership.

The revolution, which the LF triggered with its resistance and liberation war, was envisaged as a national rather than a class struggle in 1941. At a time when the political representatives of the former Yugoslav government in Slovenia opted for capitulation and collaboration (in the Consulta - consultative body of the Italian High Commissary), the LF decision to resist the occupiers was revolutionary in itself. Its restructuring of the political life in Slovenia was also revolutionary. The LF took advantage of the indecisiveness of the traditional parties in front of the occupation and filled the political vacuum with its programme for the liberation and unification of the Slovene people. In itself, this national liberation programme contained no immediate revolutionary ideas. The unification as one of the principles, which was also expressed by the programme of the Unified Slovenia, required a change of the existing national borders and the liberation of the Slovene ethnic territory, which had been separated from Slovenia after the First World War.

This can be interpreted as an anti-imperialist policy of the LF. Its stance towards a future Yugoslav state and its changed structure was also revolutionary. So was the declaration of war against the 'treacherous capitalist bourgeoisie' (this programme article was dated mid June 1941, prior to the invasion of the Soviet Union). By this, the LF declared its intention to usurp power from those who had recognised the annexation of a part of Slovenia to Italy, making thereby a first step towards the destruction of the Yugoslav state. Although this article contained the rhetoric of class struggle, it actually expressed the demand for a national revolution and liberation.

Although, in 1941, the LF mainly voiced the demands for national emancipation, these were of such nature that their implementation required changes in the political system of the Yugoslav state. In this respect, the national liberation war was seen not only as the expulsion of the occupiers but also as the liberation of the Slovene nation within the Yugoslav state. At stake was national self-determination, the realisation of which required a change in power. While making no mention of any class related changes in the social and economic system, the LF announced the change of power and its takeover.

This was the essential revolutionary element of the LF which was also expressed in its programme. The founding of the Slovene National Liberation Committee (SNLC), the governing body of the LF, in September 1941, was a revolutionary expression of its seizure of power as well as a symbol of Slovene sovereignty and self-determination. The SNLC thereby actually seized power in a 'revolutionary' way and began the process of the gradual demolition of the old political system and the building of the new one, and of a Slovene state.

Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije

Ob vključitvi ozemlja, ki so ga okupirali Italijani, v okvir italijanske države in ob nastanku Ljubljanske province je visoki komisar Emilio Grazioli 5. maja 1941 sprejel v sejni dvorani 'banske' palače župane občin z ozemlja, priključenega k Italiji. Sprejemu, na katerem je ljubljanski župan dr. Juro Adlešič v imenu 105. slovenskih županov prebral v slovenščini in italijanščini "poslanico vdanosti in zahvale Duceju", je prisostvoval tudi poveljnik XI. armadnega zbora general Mario Robotti.

